

НОВІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ У СВІТЛІ ВИМОГ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

З приєднанням України 19 травня 2005 р. до Болонського процесу виникло завдання до 2010 р. привести свої освітні системи у відповідність до загальноєвропейського простору вищої освіти (**ЕНЕА**) і наукових досліджень (**ЕРА**). За визначенням європейських експертів «**двоступенева освіта**» – «**контроль якості освіти**» – «**кредитно-модульна система**» утворюють «золотий трикутник» Болонського процесу.

Вихідні позиції учасників процесу в тексті Болонської декларації формулюються так: «Європа знань» є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної і культурної сфери [1, с. 101].

Процес реформування єдиного європейського простору вищої освіти було розпочато ще в 70-х рр. ХХ ст. Зближення його цілей, стандартів, моделей обумовлене потребою краще адаптувати освіту до соціально-економічних особливостей і характерних реалій сучасного динамічного суспільства. Масштабність проблеми реформування освіти була зумовлена тим, що освіта стосується приблизно 25-30 відсотків жителів кожної країни. Відтак, головна ідея реформування вищої освіти полягала в необхідності надання доступу жителям кожної європейської країни до освітніх ресурсів і ринку працевлаштування інших держав (Лісабонська конвенція, 1997) та гармонізації національних систем вищої освіти (Сорбонська декларація, 1998) [2, с. 3].

У Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України правомірно головне місце відводиться запровадженню кредитно-модульної системи організації навчального процесу (**КМСОНП**) [3]. В умовах запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу за західноєвропейським зразком проблемно-евристичні лекції не є послідовним інформативним викладом усього навчального матеріалу, а орієнтованим оглядом, що вводить студентів у коло найбільш актуальних проблем та ідей тієї або іншої теми навчального курсу. Тому самостійна робота студентів (СРС) домінує щодо будь-яких інших форм навчання. Наприклад, у США співвідношення між аудиторним і самостійним навчанням студентів ста-

новить 3:5, а в Україні 3:1 [4, с. 69–76]. За Рекомендаціями щодо структури залікового кредиту та порядку оцінювання навчальних досягнень студентів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. №774, обсяг аудиторної роботи не повинен перевищувати 50 відсотків залікового кредиту, орієнтовні обсяги самостійної та індивідуальної роботи можуть становити по 25 відсотків.

Нинішня непрестижність добре навчатись, виділятися розумом і талантом стала для багатьох студентів наслідком не тільки негативних проблем ринкової трансформації економіки, а й упущень у змісті навчально-виховного процесу взагалі і в організації самостійної роботи і контролю знань студентів зокрема. А це вже викликає велику тривогу не тільки за їх майбутнє, але і за перспективи економічного і духовного оновлення нашого суспільства.

У зв'язку з цим перед вузівськими педагогами виникли вельми гострі проблеми: як організувати самоосвіту і самовиховання на науковій основі, як відродити втрачену змагальність у навчанні, активізувати студентство. Задля цього Н. К. Крупська радила технологію педагогічної майстерності доводити до такого рівня і стану, коли кожний учень повинен бути одночасно і учнем і учителем. Саме тоді на формування студента починають впливати три фактори: учитель, самонавчання, самовиховання. Цього нелегко досягти, але до цього треба прагнути [5, с. 24].

Навчально-педагогічний досвід засвідчує, що у ВНЗ самостійна робота здійснюється на трьох взаємопов'язаних рівнях. [6, с. 95–98]. До **першого рівня** можна віднести самостійну роботу студентів під час лекцій, семінарських, практичних занять. Організуючою основою тут виступає лекція, у ході якої викладач зацікавлює студентів у вивченні економічної теорії, акцентує увагу на найбільш складних питаннях і тих, що повинні бути самостійно вивчені. Якщо лекція відкриває шлях в науку, то самостійна робота студентів є першим реальним кроком на цьому шляху. На власному досвіді студент може переконалися у тому, що в науці немає широкого стовпового шляху, і «тільки той зможе досягнути його сяючих вершин, хто, не боючись втоми, дереться його кам'янистими стежками» [7, с. 25].

Мета семінарів полягає у тому, щоб відійти від «питально-відповідального» методу і перейти до семінарів-диспутів, семінарів-конференцій, семінарів-ділових ігор, які вносять змагальність при виявленні отриманих знань, умінь виражати свою думку, аргументувати і доводити її.

Студенти, що пропустили семінарські заняття чи не підготувалися до них або погано засвоїли тему, запрошуються для контрольної співбесіди. Усі інші студенти проходять такий контроль тільки з тих тем і питань, які було задано для самостійного вивчення.

Причому рівень знань студентів оцінюється у відповідних балах і відображається у результатах кредитно-модульного контролю.

До **другого рівня** самостійної роботи відносять ту її частину, яка проводиться у позааудиторний час (у бібліотеці, навчальному кабінеті, комп'ютерному класі чи удома). У ході такої роботи студенти за навчальними завданнями викладача опрацьовують конспекти лекцій, вивчають до семінарів навчальну і наукову літературу, готують фіксовані виступи, пишуть реферати, виконують модульні контрольні і курсові роботи, тестові завдання (письмові, усні або комп'ютерні), розв'язують практичні задачі.

Методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинно передбачати засоби самоконтролю (тести, пакети контрольних завдань, питання для повторення і т. ін.).

Вважаємо нормою самостійного вивчення основ економічної теорії студентами неекономічних спеціальностей ВНЗ щоденну самостійну роботу тривалістю мінімум одну годину (2–3 години позааудиторного часу у розрахунку на одну годину лекцій). Практика ж навчально-педагогічного процесу показує, що більшість студентів напередодні 2-годинного семінару витрачає на підготовку до нього 2–2,5 години.

Однак слід зауважити, що широке впровадження активних форм самостійної роботи у практику всіх освітніх закладів, а також інститутів післядипломної освіти дещо стримується, оскільки методика її організації є досить нелегкою справою. Визнано, що існують три компоненти самостійної діяльності: мотиваційний, змістовий та процесуальний [8, с. 16]. Використання викладачем цих компонентів на заняттях сприяє науково обґрунтованій організації педагогічної діяльності, а також мотивує тих, хто навчається, до самостійного здійснення навчальної діяльності в позааудиторний час. У цьому випадку якість самостійної роботи студентів і слухачів буде залежати від організуючої ролі викладача-куратора, який має сприяти формуванню їх індивідуального плану засвоєння знань у ході вирішення ними нових навчальних завдань.

На **третьому рівні** через посилення творчого, пошукового характеру СРС організовується навчально-дослідна і науково-дослідна робота студентів у проблемних групах і наукових гуртках кафедри.

Активізація й удосконалення самостійної роботи студентів вимагають здійснення:

а) реального переходу до малих академгруп (від 20–40 до 8–10 осіб);

б) підвищення матеріально-технічного забезпечення навчального процесу технічними засобами навчання, комп'ютерами та навчальною і науковою літературою;

в) узагальнення і розповсюдження передового досвіду організації самостійної роботи;

г) рішучого впровадження у ВНЗ кредитно-модульної системи навчання за принципами Болонського процесу.

Нові підходи до організації самостійної роботи за вимогами КМСОНП дозволили визначити нормативи обчислення самостійної роботи студентів [9, с. 334], наведені в табл.

Активізація СРС над курсом «Основи економічної теорії» методично забезпечується такими основними формами:

- 1) опрацювання конспектів лекцій;
- 2) вивчення рекомендованої до семінарських занять навчальної і наукової літератури;
- 3) конспектування окремих програмних питань, визначених для самостійного вивчення в кожній темі;
- 4) конспектування студентами заочної форми навчання програмних тем відповідно до Робочої навчальної програми;
- 5) виконання модульних контрольних завдань студентами денної і заочної форм навчання;
- 6) підготовка до виконання комп'ютерних тестових завдань (вивчення правильних відповідей) з кожної програмної теми і блоками на атестаціях (I і II);
- 7) розв'язання економічних задач з кожної теми семінарського заняття (вдома всіма студентами та в аудиторії на дошці окремими студентами за бажанням або викликом викладача);
- 8) виконання контрольних робіт, передбачених навчальним планом, студентами-заочниками;
- 9) підготовка до усного контролю (стаціонар і заочники);
- 10) опрацювання питань для самоконтролю, визначених в кожній темі семінарських занять;
- 11) вивчення програмних контрольних питань при підготовці до складання заліку та екзамену.

Таблиця

Нормативи обліку самостійної, творчої роботи студентів

Види роботи	Навантаження (год.)
1. Опрацювання лекційного матеріалу	0,5 год. / 1 год. аудиторних занять
2. Підготовка до лабораторних робіт	
3. Підготовка до практичних занять	
4. Підготовка до семінарів	1 год. / 1 год. семінарів
5. Підготовка та складання екзаменів, виконання контрольних робіт, тестування, написання рефератів тощо	9 год. / 1 кр.
6. Виконання індивідуальних завдань	12 год. / 1 інд. завд.
7. Виконання курсових проектів (робіт)	36 год. / 1 пр. (роб.)
8. Опрацювання окремих розділів програми, які не викладаються на лекціях і виносяться на самостійну роботу	3 год. / 1 год. лекції, яка передбачається

Індивідуальні навчально-дослідні завдання методично забезпечуються такими формами:

1) щомісячний огляд (з короткою характеристикою) навчально-наукових літературних джерел з проблем сучасної економічної теорії;

2) щомісячний огляд (з короткою характеристикою) прийнятих законів та інших державних нормативних актів;

3) підготовка конспектів наукових праць;

4) рецензування наукових статей, брошур тощо;

5) підготовка і презентація студентами рефератів і фіксованих цільових виступів на семінарах з елементами наукової творчості;

6) виконання курсових робіт студентами денної форми навчання з елементами наукового дослідження;

7) участь студентів у внутрівузівських, обласних і всеукраїнських економічних олімпіадах.

Форми науково-дослідної роботи студентів:

1) участь у наукових гуртках і проблемних групах кафедри;

2) підготовка науково-дослідних робіт і участь у конкурсах (внутрівузівських, обласних і всеукраїнських) малої академії наук;

3) виступи з доповідями на наукових студентських конференціях (кафедри, факультету, університету та інших ВНЗ);

4) публікування спільних з керівником наукових статей у збірниках студентських робіт.

Теми для наукового дослідження:

Актуальні проблеми сучасної економічної теорії і господарської практики (загальний проблемний напрям дослідження)

1. Чи потрібний марксизм Україні?

2. Туган-Барановський М.І. – видатний український економіст ХХ ст.

3. До якої економічної системи прямує Україна?

4. Наукові погляди на власність як економічну та юридичну категорію.

5. Економічна теорія прав власності як «правил гри» в господарській системі.

6. Трансформація відносин власності в Україні.

7. Структурно-інноваційна перебудова виробництва – основа сталого розвитку вітчизняної економіки.

8. Сучасні напрями конкурентної політики в Україні.

9. Сучасний стан безробіття в Сумській області.

10. Проблеми і перспективи розвитку малого бізнесу в Сумській області.

11. Соціальне партнерство як фактор подолання трудової експлуатації.

12. Державний борг України: причини, масштаби і шляхи подолання.

13. Підвищення ефективності виробництва – основа досягнення європейських стандартів рівня і якості життя.

14. Механізм функціонування Сумської агропромбїржі.

15. Стан і шляхи подолання інфляції в Україні.

16. Основні напрями удосконалення заробітної плати.

17. Можливі наслідки інтеграції України до СОТ та ЄС.

Тіньова економіка і проблеми економічної безпеки (профільний вузу проблемний напрям дослідження)

1. Сутність і масштаби тіньової економіки в Україні.

2. Тінізація економіки Сумської області.

3. Наслідки та шляхи подолання тіньової економіки.

4. Нова економіко-правова політика по легалізації тіньової економіки.

5. Наркобізнес як фактор загрози національній безпеці.

6. Фальшивомонетництво: наслідки і шляхи протидії.

7. Проблема кіберзлочинності.

8. Фондовий ринок і проблеми фінансової безпеки.

9. Корупція і актуальні проблеми боротьби з нею.

10. Торгівля людьми і актуальні проблеми боротьби з нею.

11. Хабарництво і боротьба з ним.

12. Проблеми захисту інтелектуальної власності в Україні.

13. Деякі питання фіктивного банкрутства.

14. Технології відмивання «брудних» грошей.

15. Ринок кримінального використання природних ресурсів.

Разом з тим самостійна робота має бути контрольованою та оцінюваною, адже спеціальні дослідження підтверджують вірність думки Б.Г. Ананьєва про те, що «відсутність оцінки є найгіршим видом оцінки, оскільки це є вплив, що дезорієнтує, а не орієнтує» [10, с. 147].

Робота зі студентами та слухачами передбачає кілька видів контролю: попередній, поточний, модульний, підсумковий. Простежується пряма залежність: чим більше часу відводиться самостійній роботі, тим більш дієвим і різнобічним повинен бути контроль як основна форма, за допомогою якої викладачі можуть стежити за характером та успішністю роботи, щоб належним чином коригувати і спрямовувати її. Розробляючи тестові завдання, слід максимально враховувати психологічні особливості вікової групи, орієнтуючись на виявлення студентами і слухачами різних творчих здібностей, а також стимулювати їх до самовдосконалення, самоосвіти, самовиховання. Контроль має враховувати такі критерії, як правильність і повнота відповідей, самостійність виконання завдання, творчий підхід.

Необхідним компонентом організації самостійної роботи, який визначає вміння студентів і слухачів вчитися, є самоконтроль. Зазвичай під самоконтролем розуміється вміння критично ставитися до своїх учинків, дій, регулювати свою поведінку і керувати нею. У навчальній діяльності самоконтроль — це процес зіставлення досягнутих результатів із заданою програмою на певному етапі навчання. Існують три важливі компоненти самоконтролю: мотиваційний, процесуальний і вольовий, кожен з яких відіграє певну роль, і якщо немає одного з них, то і самоконтроль не може бути здійснений повною мірою. Важливу роль у здійсненні самоконтролю, відіграє також майстерність викладача, котрий повинен правильно підібрати матеріал, на якому здійснюється самоконтроль, співвіднести конкретні завдання з особистістю студента або слухача.

Отже, удосконалення організації самостійної роботи студентів і слухачів сприятиме формуванню ідеї переходу до особистісно орієнтованого навчання, але передбачає організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на оволодіння системою знань, умінь та навичок, способів творчої діяльності. Необхідними є ціннісні орієнтири для виконання науково-навчальних завдань, значущих для реалізації особистості, розвитку її інтелектуального й духовного потенціалу. Усе це сприятиме підвищенню рівня і якості знань студентів, поліпшенню їх професійної підготовки, вмінню самостійно мислити та приймати рішення, забезпеченню конкурентоспроможності випускників на європейському та міжнародному ринках праці.

Список літератури: 1. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Вища школа. 2004. №4. 2. Організація самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання у вищих навчальних закладах України: Посіб. за мат-ми до вивчення курсу «Вища освіта та Болонський процес» // Заг. ред. професора Г. Э. Гребенюка. Х., 2007. 3. Програма дій щодо реалізації положення Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України: Наказ МОН від 23.01.04р. № 49. 4. Сікорський П. Принципи кредитно-модульної технології навчання // Вища школа. 2004. № 4. 5. Новые подходы к организации самостоятельной работы студентов по общественным наукам: Сб. мат-лов межвуз. науч.-метод. конф. К., 1991. 6. Пушкаренко П. І. Основи сучасної економічної теорії: Навч.-метод. посіб. для традиційної та кредитно-модульної систем навчання. Суми, 2006. 7. Маркс К. Капитал. Кн.1 // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 23. 8. Євдокимов В. І., Микитюк О. М., Харченко Л. П., Луценко В. В. Болонський процес і кредитно-модульна система організації навчального процесу (методичні рекомендації для викладачів і студентів). Х., 2004. 9. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болубаш, В.Д. Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І. Бабин. Тернопіль, 2004. 10. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. СПб., 2004.

Надійшла до редколегії 25.10.07